

Kudrna, Jaroslav

**K charakteristice znaků sociální a třídní diferenciaci obyvatelstva v
barbarských zákonících a tradičních listinách stol. 6.-8.**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1958, vol. 7, iss. C5, pp. [11]-25

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102826>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
provides access to digitized documents strictly for personal use, unless
otherwise specified.

JAROSLAV KUDRNA

K CHARAKTERISTICE ZNAKŮ SOCIÁLNÍ A TŘÍDNÍ DIFERENCIACE OBYVATELSTVA V BARBARSKÝCH ZÁKONÍCÍCH A TRADIČNÍCH LISTINÁCH STOL. 6.—8.

Otázka sociální a třídní diference raně feudálního období se stala předmětem četných kontroverzí nejen v buržoasní, nýbrž i v marxistické historiografii. Starší buržoasní historiografie se opírala především o údaje barbarských zákoníků a vycházela z přesvědčení, že základní vrstvou obyvatelstva byla v době sepsání zákoníků především vrstva svobodných, spjatých pouty pokrevní či sousedské obcí. Vedle nich pak existovala i vrstva polosvobodného a nesvobodného obyvatelstva. Je známo, že toto schema bylo běžné v buržoasní historiografii do 90. let minulého století, kdy vystoupila řada badatelů (Wittich, Heck)¹ s názory, které byly v krajní opozici k hledisku starší právní školy. Především se tehdy poukazovalo na to, že svobodní držitelé půdy se nám jeví již jako malí feudálové. Nebudeme zde rozvádět důvody, které k tomuto přehodnocení vedly a které se konec konců vymykaly i rámci vědy. „Nový názor“ měl i specifické vědní důvody. Jeho protagonisté se opírali o jiný materiál než představitelé starší právní historické školy, především o tradiční listiny, a je pochopitelné, že se obraz sociálního rozvrstvení, případně třídní diference, ukázal v jiném světle. Je však nutno předem říci, že i tito badatelé postupovali často jednostranně, isolovali jednotlivé momenty, a tím i obraz raně feudálního období, k němuž dospívali, byl krajně jednostranný.² — Ani dosavadní marxistická literatura nepřekonala tuto omezenost. Nápadně se to jeví na př. v poslední práci Něusychinově, který v mnohém sdílí omyly starší právní školy. Klade si sice úkol postihnout proces znevlnění rolnictva v západní Evropě, ale jeho základním pramenem jsou opět barbarské zákoníky a autor nebere skoro vůbec zřetel na ostatní materiál, nepokouší se o koordinaci jeho údajů.

V této studii nehodláme řešit otázku třídní diference vcelku. Pokoušíme se pouze určit charakter a funkci oněch znaků, které jsou pro správné pochopení třídní diference nejvýznačnější, a naznačit možnost koordinace jednotlivých hledisek, s kterými je nutné přistupovat k pramenům při řešení těchto komplikovaných problémů.

O d k l a d. — Za prvé se nám nabízí průzkum t. zv. odkladu (wergeldu) a systému pokut jako hlavního prostředku pro klasifikaci jednotlivých vrstev v zákonících. Skoro ve všech barbarských zákonících je na první pohled nápadné, že osoba je chráněna t. zv. odkladem a že se trestní právo realizuje prostřednictvím pokutového systému. Je tedy nutné objasnit, jak tyto pokuty (případně odklad) vznikly a jakou měly funkci v historickém vývoji, abychom

zjistili, do jaké míry lze údajů o pokutách použít pro posouzení třídní, případně majetkové diferenciaci obyvatelstva. Jednotlivé etapy ve vývoji pokut nelze ovšem stanovit bezprostředně jen na základě právních dokumentů franského okruhu, ve kterých se obráží po výtce již závěrečná etapa velmi dlouhého vývojového procesu, nýbrž je nutno pro celkové zhodnocení vývojových tendencí použít i údajů právních pramenů z jiných oblastí. A tu se nabízejí především prameny severské oblasti a prameny anglosaského okruhu.

V historické literatuře se dnes všeobecně považuje za správné mínění, že pokuty představují jakousi náhražku za krevní mstu.³ Přitom se ovšem v buržoasní historiografii traduje věc tak, jako by to bylo teprve působení státní moci, které uvedlo pokutový systém v život.

Tato domněnka se však zakládá na anachronismu. Buržoasní historikové ji obhajovali především proto, že si nebyli zcela jasně vědomi rozdílu mezi rodovým zřízením a státní organizací třídní společnosti. Přenášeli nezřídka kritéria z pozdější doby (t. j. z doby již třídně diferencované společnosti), do období společnosti beztřídní. Celkem lze v těchto názorech považovat za správné pouze tvrzení, že státní moc dovedla staršího systému pokut velmi obratně využít. To ovšem nepřekvapuje. I v ostatních oblastech lze pozorovat, jak nová státní moc přizpůsobovala svým potřebám starší zvyky a obyčeje.

Sám systém pokut má své kořeny v rodové krevní mstě. Náhorně nám to dosvědčují zprávy o oněch rodových společenstvech, v nichž se ještě nevyvinula státní moc. Příslušník rodu byl povinen pomstít vraždu nebo ublížení na těle, které postihlo jiného příslušníka rodu, a to obyčejně vraždou některého člena rodu, k němuž náležel pachatel. Nejvíce dokladů o tom máme v severských právních záznamech.⁴ Postupně se vedle krevní msty ustálil zvyk, který dovoľoval rodu, k němuž náležel pachatel, vykoupit sebe a svého příslušníka jakýmsi odškodným. Rod, který byl poškozen, přijímal tedy jakési výkupné, které, máme-li se vyjádřit moderní terminologií, nepředstavovalo pouze satisfakci materiální, nýbrž i morální. Výše pokuty se neřídila ještě podle diferenciaci jednotlivých skupin v rodě, nýbrž byla pro všechny členy stejná. Hlavní účast na odkladu pak měly samotné rody, teprve později připadala část odškodného jednotlivci.⁵ Jako poslední relikt tohoto stavu se nám uchovával ještě v některých zákonících franského období podíl příbuzenstva na odkladu (na př. v Lex Salica, v Ediktu Rothario). V severských právních pramenech se pokuta dělila na dvě části. Jedna z nich připadala rodu, druhá dědici zavražděného. Ale v nejstarších severských pramenech, ságách, dá se rozpoznat několik přechodných článků, čemuž odpovídá gradace rozdělení odkladu mezi příbuzné. Prosazuje se obecné pravidlo, že odklad lze dělit i podle stupně spřízněnosti (mezi nejbližší a vedlejší příbuzné). Na tento jev narážíme již v anglosaských zákonících z doby Alfredovy. — Kolektivní odpovědnost rodu však postupně upadá. Již v Aethebirthově zákoníku se stanoví: „Jestliže někdo zabije cizího příslušníka, zaplatí 100 solidů. Uprehne-li však viník za hranice, platí příbuzní poloviční »leudis«.“⁶ Z toho jasně vyplývá, že odklad byl zprvu záležitostí rodu. Postupně však zasahuje do určení její velikosti vliv státního fisku. Je konec konců příznačné pro pozvolnou etatisaci, že se tento podíl fisku na odkladu uvádí v život velmi pomalu a postupně. Severské prameny nám o tom opět poskytnou řadu cenných dokladů. V zákonících franského okruhu je naproti tomu podíl fisku již definitivně fixován. Podíl, který příslušel rodu, klesá. Nejstarší texty sálského zákoníku ještě plně uznávají částečný podíl rodu. Pozdější však považují tuto účast

za něco pohanského, neslučitelného s křesťanstvím a vylučují rod z přímé odpovědnosti, která se přesunuje na jednotlivce (srov. odstavec de Chrencruda).⁷

Někteří historikové, vycházejíce především z tohoto ustanovení sálského zákoníku, tvrdí, že odstranění krevní msty bylo dílem křesťanství. Jako jinde se tu zaměřuje průvodní, třeba silně akcelerující faktor, za vlastní příčinu. Nelze pochybovat o tom, že se křesťanská ideologie pro své individualistické prvky stavěla proti mnoha zvyklostem staršího rodového zřízení. Na druhé straně však pro christianisaci byl nutný značně vyvinutý stav majetkové i třídní diference. A mimo to řada barbarských zákoníků toleruje krevní mstu, i když se v nich jinak nepokrytě zračí prvky křesťanství.

Nové prvky přinesla do pokutového systému státní moc, jako projev násilí nové vládnoucí třídy. Na státní aparát přešla řada trestních funkcí (odtud t. zv. *Friedlosigkeit*) a pokutový systém začíná sloužit k ochraně zájmů nové vládnoucí třídy. Názorný doklad pro tuto novou funkci pokutového systému a odkladu je u Řehoře Tourského.⁸ Podle něho byla výše pokut určována výhradně představiteli vládnoucích tříd (*sacerdotes vel seniores populi*). Podobný obraz podávají i formulářové sbírky merovejského období a konečně i v zákonících samých se setkáváme s ustanoveními, která obzvláště vliv státní moci při určování výše pokut. Nejvýraznější svědectví se zachovalo v Ediktu Rothariho.⁹ Jak se zde výslovně praví, zvýšil král Rothari systém pokut, aby odradil Langobardy od krevní msty. Mezi krevní mstou (*faida, Fehde*) a systémem pokut lze vyčíst přímo z textu tohoto zákoníku příčinný vztah (Rothari zvyšuje výši pokut propter *faidam postponendam*). V Liutprandových dodatcích¹⁰ k Ediktu Rothariho se rodičům ukládá, aby přijímali pokuty, byly-li poškozeny jejich dcery, protože těm nepřínáleželo právo krevní msty a nevztahovaly se tedy ani na ně pokuty.

Podle Formulí Marculfi jakýsi N. se zavazuje k určitým povinnostem vůči své manželce (tato stránka formule nás zde nemusí zajímat) a jako důvod svého počínu uvádí toto: „protože jsem tě získal únosem (*rapto scellere*) a tak jsem se nutně vystavil trestu smrti, avšak na přimluvu kněží a „dobrych“ lidí jsem obdržel život . . .“ Zde je nadobřeřej zřejmo, jakou úlohu hráli „dobří lidé a kněží“ při regulaci trestních sankcí.¹¹

Vcelku lze tedy rozeznávat ve vývoji pokut tyto fáze: 1. Komposice (pokuta) byla původně záležitostí rodů a sloužila jako výkupné, jestliže se příslušníci druhého rodu zřekli výkonu krevní msty. 2. Na vyšším vývojovém stupni se placení komposice již nevztahovalo na celý rod rovnoměrně. Kromě toho příslušníci rodu byli povinni přispěti k placení odkladu teprve tehdy, jestliže pachatel neměl dostatek prostředků k jejímu uhrazení. 3. Povinnosti členů rodu se tak omezují na minimum, takže se z komposice stává v pravém slova smyslu trestní sankce proti vinníkovi samému. Tu již nelze vystačit s nahodilými tarify pokut. Činí se pokusy o systemisaci pokut a jako základ pokutového systému se bere odklad (*wergeld*), to jest plná hodnota svobodného příslušníka společnosti. Podle odkladu se určuje jednak „hodnota“ polosvobodného a právně nesvobodného obyvatelstva, jednak i velikost samotných pokut pro jednotlivé delikty.

Uvědomíme-li si vše to, shledáme, že odklad stejně jako komposice neměla původně nic společného se společenskou diferenciací. Teprve později se v placení odkladu a pokut obzvláště stavovská stránka třídní diference. Nedá se tedy z diference podle odkladu usuzovat jednostranně na vlastní diferen-

ciaci ekonomickou. Nesmíme ovšem zapomínat, že v raně feudální společnosti byl moment politický, to je stavovský, nerozlučně spjat s momentem ekonomickým.

Dospíváme k závěru, že ze systému odkladu a pokut není možno vytvořit jediný prostředek pro poznání sociálního a ekonomického postavení obyvatelstva a že bylo pochybeno mínění oněch badatelů, kteří se snažili vymyslet jakousi aritmetiku, podle níž byly jednotlivé složky obyvatelstva jednostranně určitelné.

H o b a — m a n s u s. — Již v pojednání o odkladu se názorně ukázalo, že jednostranné měřítko právní nás nemůže přivést k plnému pochopení majetkové a třídní diferenciaci. Je tedy třeba soustředit pozornost právě na ony znaky, v nichž se nám nabízí možnost uchopit hmatatelněji vnitřní majetkové i třídní rozrůznění jednotlivých vrstev společnosti. Do popředí našeho zájmu se tak dostávají některé specifické údaje tradičních listin. Ovšem již předem nutno konstatovat, že tradiční listiny nám mohou objasnit pouze jednu složku pozemkové držby. Mohou nás totiž dovést k zjištění, jaké kvality byl darovaný díl (zdali byl obhospodařován nevolníky či bez nevolníků). Podle charakteru donace učiněné darovatelem lze pak soudit na celkový ráz darovatele držby. Určuje se tedy spíše prvek kvalitativní než kvantitativní. Pouze několik donací pak nám umožňuje učinit si přibližný úsudek i v tom, jak veliký byl asi jeho celkový pozemkový majetek darovatele. Na závadu však je to, že i v tomto případě je díky tradičním listin velmi neurčitá. To, co se převádí do držení nebo vlastnictví církve, označuje se jako „pars hereditatis mee“, „aliquid de hereditate mea“ a podobně. Jestliže se darovaná půda určuje blíže co do velikosti, objevují se zpravidla pojmy „mansus“ nebo „hoba“.

Chceme-li tedy pochopit blíže povahu donací, musíme se především zaměřit na průzkum významu těchto pojmů. To přispěje k objasnění charakteru donací a umožní nám seznámit se s nezákladnějšími rysy pozemkové držby darovatelů.

Co znamená hoba nebo mansus? Je přežitkem původního údeľu občinníka, či je to již jednotka typická pro vnitřní rozčlenění velké pozemkové držby? Jaké bylo vlastně právo k němu? Konečně, vlastní-li na př. hobu či mansus svobodný Germán, jaký byl poměr mezi odkladem a mansem? To je komplex otázek, na které je nutno odpovědět.

Musíme si však dříve vyjasnit, zda existovala souvislost mezi původním podílem svobodného občinníka a lánem. Zde se i starší bádání, pokud přistupovalo k problému kriticky, vyslovovalo v závěrech neobyčejně zdrženlivě.¹² Je to pochopitelné, neboť nelze nalézt terminologickou shodu mezi původním podílem občinníka, jak se s ním setkáváme v barbarských zákonících, a pozdějším lánem. Pro první pojem serazil v zákonících termín portio, sors, nikoli však hoba nebo mansus. Toho si byl plně vědom ze starších badatelů na př. i Waitz, který jinak zdůrazňoval vývojovou kontinuitu mezi původním dílem občinníka a pozdějším lánem (hoba, mansus). Termíny „hoba“, „mansus“ se stávají běžnými teprve později, a to v tradičních listinách. To by nebylo celkem na závadu, kdyby se dokázalo, že tu jde o svobodný lán, to jest o takový, který byl obděláván přímo svobodným Germánem. Prozkoumáme-li blíže materiál, shledáme, že v listinách skutečně narážíme na řadu zmínek, týkajících se svobodného lánu. V poslední době velmi přesvědčivě na tuto souvislost poukázal Néusychin. Vyvrací tak známou theorii buržoasního švýcarského historika Cara,¹³ podle níž byl lán pouze součástí

velké pozemkové držby. Svobodný lán je však možno dokázat i z jiných soupisů tradičních listin než svatohavelských, na které zaměřil pozornost Neusychin. Především ve známých tradicích loršských se mluví častokrát o darování lánu „cui supter sedere videmur“ a konečně se něco podobného dá ukázat i v tradičních listinách pro Weissenburg. Mimo to z několika dokladů vyplývá, že byl lán (mansus, hoba) obděláván přímo svobodným občinníkem. V některých darováních se totiž vylučuje „mansus indominitatus“.¹⁴ V tradičních listinách svatohavelských narážíme na takovýto případ. Jakýsi Sighihar¹⁵ dává r. 772 klášteřu sv. Havla vše, co má ve vesnici Wolterdingen. Neusychin rozebral podmínky, za kterých byla tato tradice realizována. Sighihar si vymezuje předem půdu k doživotnímu užívání. To by ovšem nemuselo být přímo svědectvím toho, že sám půdu obdělává. Tato podmínka byla běžná i při darování učiněném malým feudálem, který vlastnil několik takových hob. (Obrat: ea racione ut tempus vite mee ipsam hobam post me recipiam et annis singulis exinde censum solvam... je běžný skoro v každé donaci.) Stejně tak není ani důležitá výminka pro syna, kterému se zaručuje právo vykoupit darovanou hodu dvaceti solidy. Neusychin¹⁶ upozorňuje na jiné zvláštnosti tohoto Sighiharova darování, které činí jeho domněnku, že šlo o svobodnou hodu velmi pravděpodobnou. Předně hoba je předána bez poddaného obyvatelstva. Proti Neusychinovi by se ovšem dalo namítnout, že v řadě tradičních listin nejsou nesvobodní uvedeni, ačkoli se jinak dá zjistit, že příslušný dárcé jimi disponoval. To se ovšem týká výhradně listin, které se uchovály pouze v opisech v tradičních knihách. O této listině však bezpečně víme, že se uchovávala v originále. Druhý důvod je neméně pádny. Sighihar se zavazuje, že danou hodu obdělá sám. Třetí důvod, který Neusychin udává, je už méně přesvědčivý. Vztahuje se na výši výkupu pro syna, která je enormní vzhledem k jeho možnostem. I když abstrahujeme do této poslední podmínky, je Neusychinova hypotéza, že šlo o svobodný lán, skutečně nasnadě.

Totéž je možno říci o svatohavelské listině hlásící se k r. 827 (darování Hupertovo).¹⁷ Jakýsi Hupert převádí do vlastnictví kláštera sv. Havla hodu v osadě Rüdlingen. Hoba je opět bez příslušných nevolníků. Narážíme zde na typickou překarní držbu podmíněnou rekogničním poplatkem jednoho solidu. Možný výkup se udává dvaceti solidy. Důkazy, že ještě v době karlovske existovala svobodná hoba, dají se dále rozmnožit. Je ovšem nutno upozornit na to, že analýza, která nám má dopomoci k určení svobodné hoby, musí přihlížet ke všem eventualitám a zvláště k takovým případům, kdy hoba patřila zdánlivě občinníkovi, ale fakticky již byla součástí velké pozemkové držby a nebyla obdělávána velkým občinníkem (nebo již malým feudálem) samým. V listinách bavorských máme takových případů několik.¹⁸

Jakkoli se tedy dá prokázat, ovšem jen ve výjimečných případech, že hoba představovala přímo podíl občinníka, který na ní sám pracoval, je na druhé straně zřejmé, že lán, t. j. hoba nebo mansus (terminologie nás prozatím nemusí zajímat), vyskytuje se v pramenech jako součást velké pozemkové držby vůbec. Z pramenů dále vyplývá, že vlastnictví jednoho lánu představovalo případ skutečně ojedinělý. V době, kterou zkoumáme, byla již třídní diference na takovém stupni, že o nějaké jednotlivé vrstvě občinníků nemůžeme být ani řeči, ba ukazuje se dokonce, že vnitřní diference měla vzápětí důsledky politické. Malí držitelé půdy, pauperizované vrstvy obyvatelstva, byli zbaveni práva účastnit se vojenské služby. Tak je třeba chápat dosah

známých karlovských kapitulářů,¹⁹ které ovšem platí jen pro Neustrii a v nichž se určuje, že vojenskou službou jsou povinni pouze ti obyvatelé, kteří vlastní nejméně 3 až 5 lánů. Ti, kdož mají méně, jsou sice také povinni vojenskou službou, ale jaksi se vzájemně doplňují, takže na 4 lány připadá jeden občinník vojenskou službou povinný. To je obsah t. zv. „Brevis Capitulorum quam missi dominici habere debent ad exercitum promovendum“. Výslovně se zde konstatuje, že vojenskou službou je povinen ten, kdo vlastní 4 osazené lány (mansi vestiti). Kdo má pouze tři, tomu nechť vypomůže onen, kdo vlastní pouze jeden lán.²⁰ Konečně se doplňují i oni držitelé lánů, z nichž každý vlastní dva mansy.

Bylo by ovšem mylné, kdybychom se domnívali, že tato diefrenciace je produktem doby karlovské. Majetkové, stejně jako třídní diferenciacie, předpokládá dlouhý vývojový proces. Ten však můžeme pro nedostatek pramenů merovejského údobí rekonstruovat pouze částečně.

Pozastavme se nyní u otázky, týkající se držby lánů, otázky terminologické. Je možné ztotožňovat termíny hoba a mansus či jsou mezi oběma obsahově odlišnosti, které mají vliv na jejich význam? Nekladli bychom tuto otázku, kdyby se nestala v jistém smyslu přímo ústředním bodem celého bádání. V právní literatuře se ustálilo takovéto rozlišení. Hoba je starší, mimoto jde při ní o vlastní germánský termín, jehož etymologie je nejistá. Naproti tomu s termínem mansus setkáváme se až v 7. století. Od té doby jsou oba názvy totožné. Právní škola minulého století si vlastně ani nekladla otázku, zdali jde o hoby nevolnickou či svobodnou. Ještě u Brunnera neznamenal mansus nic jiného než překlad staršího německého hoba.²¹

Jakkoli lze souhlasit s Waitzem a Brunnerem v tom, že pro pozdější dobu jsou oba pojmy ekvivalentní, nelze totéž plně tvrdit pro dobu raně karlovskou. Na tuto významnou skutečnost upozornil Lütge rozbořem známého Breviarum Lulli z listin kláštera ve Fuldě. V témž registru se vyskytují hoby a mansy v poměru 420 : 290. Lütge²² dokázal, že všude tam, kde narážíme na pojem mansus, jde o majetek královský anebo klášterní. Z toho sice nevyvozuje, že by se termínem mansus označovala půda králů nebo klášterů (nikoli tedy půda nižších světských feudálů), ale tvrdí, že mansus ukazuje na bližší vázanost k centru velké pozemkové držby, řekněme přímo k dominikálu. Hoba by tedy označovala půdu beneficiální, naproti tomu mansus půdu takovou, jejíž bezprostřední držitel je v přímé poddanské závislosti. Domnívám se však, že Lütge chápe přece jen tyto souvislosti příliš exklusivně a lpí na příkrém rozlišení mezi t. zv. terra salica a terra beneficiata. Prakticky ovšem nelze z pramenů vyčíst nějakou zvláštní rozdílnost mezi oběma druhy pozemků, jde zde spíše o možnost využití výtěžků půdy, a ne o vlastní organisaci, jak si Lütge ještě po vzoru germanistiky představoval. Mimo to termín mansus často kolísá i významově. Právě v tomto kolísání, kterého si již povšimli badatelé minulého století, lze spatřovat průvodní jev formování a ustavování velké pozemkové držby, jejíž kmenovou součástí mansus později skutečně byl. Tedy ani pro jednotlivé oblasti nelze provést nějaké přesné bližší rozlišení. Je zde spíše terminologická a významová neustálenost, která není v raně středověkých dějinách ovšem zvláštností.²³

Konečně je zde ještě jeden důležitý fakt; nevolník, který měl příslušnou hoby v držení, byl pravidelně označován termínem servus. Je to nutno připomenout zvláště proto, že se v buržoasní literatuře především na základě formálních rozborů listin došlo k názoru, že počet nevolníků, kteří seděli na

lánech, neodpovídal počtu těchto lánů. Při tom se zcela mechanicky pod nevolníkem rozuměl i otrok, v pramenech obyčejně „mancipium“. Tak Dopsch přímo říká: „Velmi často se setkáváme s tradicemi, jimiž byl darován větší počet lánů i s mancipii, aniž při tom jejich počet odpovídal počtu hob; je jich buď více, nebo méně. Není tomu tedy vždy tak, že by jednomu lánu odpovídal jeden poddaný a že by lán byl vždy „statkem“ nevolníka a jeho rodiny. Již v době karlovské je častější, že na jednom lánu sedí jeden nebo několik nevolníků.“²⁴ Dopsch se přitom odvolává na příslušný listinný materiál kláštera ve Fuldě. Je nepochybné, že takovéto kladení otázky má nesmírný význam, neboť kdyby měl Dopsch pravdu, dalo by se mnohem bezprostředněji usuzovat na majetkovou diferenciaci mezi nevolníky již v době raného feudalismu.

Podíváme-li se však na příslušné listiny pod jiným hlediskem než statistickým (t. j. mechanicky kvantitativním), je nám již na první pohled nápadné, že se s podobným jevem setkáváme ve třech listinách, ve kterých se nám dárce objevuje jako větší držitel půdy. Zde pak nerozhoduje jenom číselný poměr, nýbrž je nutno se ptát, zdali můžeme přímo z listinných údajů vyčíst společenské postavení jednotlivých nevolníků. Běžná formulace je pak obyčejně tato: „... colonia unà et mancipia III his nominibus“ (na př. Traditionen des Hochstifts Freising č. 346) nebo: „... unam coloniam cum mancipiis“, po případě jsou mancipia uvedena v pertinenční formuli (na př. Trad. Freis. č. 7: „mancipia, servos, liberos, tributales“).

Tento vztah se ještě lépe ozřejmí, vezmeme-li v úvahu ony tradice, jimiž jsou mancipia předána bez půdy. (Na př. v listině z r. 822 jakýsi Deotpald²⁵ a jeho bratr Erchanpald darovali kostelu šest mancipií.) V tomto příspěvku nám sice nejde o to, abychom se zabývali postavením mancipií, ale přesto se musíme pozastavit u otázky, zda se počet darovaných mancipií a lánů skutečně kryje, a co navíc, zda vůbec byla mancipia darována ve vztahu k půdě. Názorný příklad nacházíme v listinách kláštera Fuldy (listina č. 451), kde jakýsi hrabě Hanno daruje Fuldě 53 mánsů, 14 mancipií. Je nutno si vůbec uvědomit, že díkce listin je příliš volná, než aby nám poskytl možnost soudit na přímou souvztažnost mezi počtem lánů a mancipií. Je-li darováno více mancipií, pak obyčejně nikde nenacházíme zmínku o tom, že by mancipia měla v držení jisté pozemky, jako tomu bývá u nevolníků. Lépe nám postavení mancipií objasňují dvě listiny z freisingenského kartuláře. Z r. 806 se nám uchovala noticie, v níž je zaznamenán rozsah tradice, podle které synové hraběte Droanta darovali po jeho smrti freisingenskému klášteru „coloniam vestitam cum mancipiis et cum propriis rebus“.²⁶ Z textu listiny názorně vysvitá, že lán byl v držení jakéhosi Suuarzoha. Jeho vztah k lánu je však zaznamenán velmi neurčitě, sám je označen jako homo. Mimoto synové hraběte dávají darem ještě jednu kolonii, kterou měl v držení Degonolt s mancipii, která jsou rovněž k dispozici Degonoltovi. O Degonoltovi se dá předpokládat, že to byl kdysi svobodný občinník, který se stal úročním rolníkem a kterému byla zaručena možnost vykoupit se. Druhý příklad je méně určitý (Trad. Freisin. č. 75). Mluví se v něm o donaci mancipií, která jsou jednak k dispozici bezprostřední, jednak jsou usídlena ve villách. Obdobný příklad, jako byla uvedená tradice kláštera ve Freisingen, poskytuje nám listina kláštera Hersfeldu.²⁷ Jakási Retun vybavuje klášter mohutným komplexem pozemků a dává mimo jiné ještě navíc patnáct rodin litů a patnáct rodin servů. K tomu pak připojuje třicet hob a dodává: „Et si illae huohunnae pleneae

non sunt in Burgdorf restituentur in ordon.“ Jsme zde svědky vytváření nových hob. Ačkoli zde jde o darování litů a servů, u nichž jsme jinak zvyklí na držení příslušných hob, je zřejmé, že se přímá závislost mezi nevolníkem a půdou teprve vyhraňovala. Nelze tedy soudit, že by mezi počtem mancipií a lánů byla nějaká totožnost nebo že by mancipia patřila bezprostředně k lánu. Pokud tomu tak zdánlivě bylo, byla mancipia k dispozici příslušného nevolníka anebo polosvobodného držitele a sloužila mu jako čeledí.

V předcházejícím rozboru jsme zjistili, že se nám v pramenech tohoto údobí objevuje lán převážně již jako součást pozemkové držby. Položme si nyní otázku, jaká byla sociální a hospodářská podstata lánu. Ponecháme-li stranou některé terminologické nejasnosti, objeví se nám struktura lánu takto. Lán se skládá z domu, pak z nejbližších pozemků k domu přínaležejících (zahrady), dále z vlastních polností včleňujících se do trojpolního systému celé osady a konečně z podílu na marce. Starší badatelé správně poukázali, že zde jde o jednotu organickou. Vyplývá to především z pertinenčních formulí, jejichž rozbohem se ještě budeme zabývat, jimiž se vymezuje rozsah lánu a jeho složení. Na druhé straně však se v některých donacích setkáváme s úkazem, že hoba (mansus) nebyla darována celá, nýbrž pouze její část. Na př. v listině svatohavelské č. 127 jakýsi Perathold, který jinak vlastnil půdu na několika místech a který disponoval i vlastním kostelem, činí klášteru rozsáhlé darování a v listině se mimo jiné uvádí, že v osadě Möhringen daruje dvě části hoby a část mlýna (duas partes de una hoba et una de parte de uno molidino). Zde již je nadobýčež zřetelná podstata lánu. I když se v tradiční listině mluví o rozdělení ve smyslu vlastnickém, nejde plně o rozdělení, které by se uskutečnilo fakticky. Lán zůstával v pravém slova smyslu celistvou jednotkou tak, jako jím zůstával mlýn.

Lán a pertinenční formule. — Většinou se pertinenční formule vztahují na svobodná darování. Přesto však v listinách narážíme i na takové pertinenční formule, které se bezprostředně vztahují k nevolnickým lánům. Tak na př. ve svatohavelské listině č. 172 z r. 802 převádí jakýsi Hobubert a Nitger svatohavelskému klášteru nevolnický lán se vším, co náleží k této hobě (cum omnibus quae ad ipsam hobam pertinent cum ipso servo et omnibus suis vel cum adjacentiis suis). Tato hoba pak měla přejít do prekárního držení u výše zmíněného bratra. Podobné případy nacházíme i v listinách pro Weissenburg. Zaznamenává se zde předání několika hob a tyto hoby se označují jako hobaes vestitae. Podobně je tomu i v listinách bavorských, na př. pro klášter Mondsee. V listině CXXXIV z r. 829 dává větší držitel půdy část ze svého majetku a jednu hobu. V tradici se pak opakuje hobonia una in loco cum domibus edificiiis curtiferis, campis, terris arabilis, cultis et incultis.

Lze tedy snadno dokázat, že se pertinenční formule nevztahovala jen na svobodné úděly, nýbrž že se jí vyjadřovala i příslušenství nevolnického lánu. Je to úkaz, který nepochybně souvisel s charakterem trojpolního hospodářství, jehož počátky jsou zřejmé již v raném feudalismu.

Lán se nám obyčejně jeví jako jednotka velké pozemkové držby a ten, „kdo na lánu sedí“, je k svému pánu v poměru poddanském. V tradičních knihách však narážíme jen na několik dokladů, z nichž by se dalo vyvozovat, že vztah držby je povahy beneficiální. (Tak na př. v tradičních listinách pro Weissenburg XLI darování Gerbonovo: Illa hoba quam madalharius tenet mea parte.)

Není ovšem vyloučena i možnost, že řada těchto pozemků propůjčených v beneficium nebyla bezprostředně obdělávána novým jejich držitelem.

Středověcí právníci si nebyli jisti, jak mají vyjádřit právní stav rolníka, který náležel k mansu a který vlastně vytvářel součást mansu. Obvyčejně se tento poměr formuloval jako držba (possessio).

Jestliže se v pramenech mluví o t. zv. celém lánu hoba integra, je pochopitelné, že lze k němu počítat obvyčejně i nevolníka. Z toho vyplývá závěr: v tradičních knihách se setkáváme s lánem (hoba mansus) jako s jednotkou velké pozemkové držby.

O vztahu odkladu a lánu. — Problematiku možno formulovat takto: Byla výše odkladu závislá na velikosti lánu? Určovala se bezprostředně jeho obsahem? V jistém směru jsme již vlastně dali odpověď, když jsme se pokusili vylíčit vznik odkladu a pokutového systému z krevní msty. Zde se ukázalo, že v podstatě bezprostřední souvislost mezi pozemkovou držbou a odkladem neexistuje, lépe řečeno, že z něho nelze odklad vyvozovat. Přesto se však právě ve starší právní literatuře tradoval názor, že výše odkladu odpovídá velikosti pozemku, že tedy svobodný Germán, dopustil-li se hrdelního zločinu, mohl se vykoupit odstoupením svého pozemku. Tak ještě formuluje tento názor H. Brunner: „Při rovnosti wergeldu svobodných (Gemeinfreien) připadá v úvahu i rovnoměrnost ve vlastnických vztazích, souvislost mezi velikostí majetku a odkladem.“²⁸ Brunner se přitom odvolává na známou versi z langobardského zákoníku Ediktu Rothariho, kde se třikrát vyskytuje obrat, z něhož se dá usuzovat na souvislost mezi odkladem a pozemkovou držbou, respektive i sociální kvalitou příslušného člena společnosti.²⁹ Dále se nabízí několik srovnání se svatohavelskými listinami, v nichž se stanoví výše výkupu příslušnou částkou odkladu. Přihlédneme-li k pramenům blíže, zní nejprěsvědčivěji výrok Ediktu Rothariho, zákoníku, který obráží nejstarší poměry Langobardů a v mnohém připomíná ještě méně vyvinuté právo severské; obrat „componat qualiter in angarthungi“ (t. j. pozemkového majetku) staví se do jedné souvislosti s „qualitas personae“. Ovšem z jednoho ustanovení, byť sebestaršího, nelze činit všeobecné závěry. V pozdějších pramenech se nepochybně vztah mezi odkladem a držitelem půdy uvolňuje a stává se náhodným. Nelze z něho tedy vyvozovat dalekosáhlé závěry, které konec konců odporují ostatním údajům známým o diferenciaci držitelů, především údajům vlastních tradičních listin. V nich všude narážíme na držitele půdy, kteří disponují řadou hob. Konečně přihlédneme-li blíže k materiálu, shledáme, že pomocí odkladu vykupovali své podíly právě oni držitelé, kteří disponovali několika lány. V tradičních listinách kláštera Weissenburgu je doložen tento fakt třikrát.³⁰ Ve všech případech jde o držitele pozemků, kteří nejenomže disponují vlastnickými pozemkovými úděly na různých místech (per diversa possidentes), nýbrž disponují i vlastními kostely. Právě na příkladě listin weissenburských dalo by se spíše dokázat, že odklad malého feudála odpovídal vlastně odkladu feudála „středního“ (medianus z Pactu Alamanorum). Zajímavá je po této stránce listina, o které pojednali již Zeumer a Brunner. Podle ní převádí jakýsi Warinus svůj majetek klášteru sv. Havla. Daruje mezi jiným 5 hob ve vesnici Wurmlingen s výjimkou oné, kterou sám obdělává (hobas V excepto ea que in usus proprios colere videtur). Přitom si vymíní užívaní za jakousi roční činži (ut annis singulis census exinde solvam hoc est una maldra de chernone et XV siclas de cervissa et una frisinga saiga valente). Dále si vyhrazuje právo vykoupit zpět pozemky na

27 místech. Perathold má právo vykoupit pozemky 130 solidy. Kdyby však uměl a jeho syn měl v úmyslu tyto pozemky získat nazpět, zvyšuje se výkupné na roveň odkladu (hoc faciat cum uno wergeldo). Podobně hrabě Chadalach daroval r. 817 sv. Havlu pozemky na 15 místech. Vymíňuje si právo výkupu za 50 solidů, pro svého syna však v hodnotě odkladu. (Sám Brunner se v poznámce vyjadřuje o své koncepci skeptičtěji než ve vlastním textu.)³¹

Nebudu zde uvádět další příklady, protože ty byly konec konců dostatečně v historické literatuře prodiskutovány a nemá smyslu opakovat to, co již bylo řečeno. Složitosti problémů vyplývajících ze samotného materiálu byl si konečně plně vědom již Inama Sternegg, který o tom říká: „Bylo by ovšem přípustné předpokládat, že odklad odpovídá hodnotě lánu. Tak by bylo možno soudit na stejnou velikost pozemkového vlastnictví jednotlivých stavů. Tak tomu ovšem fakticky není.“ Konečně se nedá podle starších pramenů předpokládat, že by se určení odkladu řídilo vlastnickým momentem. To naprosto odporuje všemu, co jsme zjistili o jednotlivých etapách odkladu vcelku. Musíme se tedy přiklonit k názoru, že odklad, pokud figuruje jako částka, kterou se má uskutečnit zpětný výkup v listinách 8. a 9. stol., plní pouze funkci pevné částky při přepočítávání. Že se s odkladem konečně počítalo jako s jistou pevně danou jednotkou, o tom svědčí dvě listiny okruhu svatohavelského. Jakýsi hrabě Gerold převádí to, co má, sv. Havlu a vymíňuje si za určitou činži užívání. Přitom si stanoví podmínku, že může vykoupit darované pozemky třemi odklady (et si aliquando ipsas res redimere voluero, tunc licet mihi redimere cum wergeldo tres). V druhé listině, která je vřazena do formulářové sbírky (Colectio Sangallensis), vymíňuje si pro dědice možnost vykoupit lán třetinou odkladu.³²

Velikost lánu. — Řada badatelů v minulém století se snažila stanovit, jaká byla velikost lánu. Waitz a Landau³³ předpokládali, že průměrná velikost hoby kolísala mezi 20 až 40 jitry. Pro to konec konců nacházíme doklady i v oblasti alamanské: v jedné listině z 2. poloviny 9. stol.³⁴ se ztotožňuje hoba se 40 jitry. (Unam hobam hoc est 40 iugera.) V jiné listině vřazené do kartuláře kláštera Fuldy ztotožňuje se s 30 jitry orné půdy. Ovšem předpokládat nějakou stabilitu ve velikosti lánu je nemožné. Našly by se dokonce případy, kdy hoba obnášela méně než 20 jiter.³⁵ Teprve později, v době, kdy se upevňuje feudální pozemková držba, především pak v době kolonizační, lze počítat s pevnější vyhraněností lánu. Tehdy však už skutečně převládá moment organizačně technický nad momentem sociálním. Někteří badatelé šli tak daleko, že se snažili vypočítat cenu lánu. Inama³⁶ ohodnotil lán 60 solidy, tedy asi třetinou odkladu. Jsou-li Inamovy propočty správné, dostává se nám nového pohledu na zhoubnou úlohu pokut, na kterou již upozorňoval Waitz a která měla takový význam při procesu znevlnění dosud svobodných občinníků.

Pertinenční formule. — Starší právní škola považovala pertinenční formuli v podstatě za ryzí formulář, který se libovolně opakoval, a nepřičítala jí pro jistotu stereotypnost větší důležitosti. Teprve novější historiografie obrátila na pertinenční formuli zaslouženou pozornost. Šla dokonce tak daleko, že se snažila údaje v pertinenční formuli obsažené zpracovat statisticky. Ovšem tato metoda statistického vyjádření je fakticky nemožná, mimo jiné proto, že materiál, který máme k dispozici, je neúplný. Třebaže marxistická historiografie tyto metody po zásluze odmítla, přesto na druhé straně je její

snahou plně údajů v pertinenčních formulích využít. Přes zdánlivou vnější formulářovou stereotypnost lze totiž objasnit mnohé, co je v samotné dispozici listiny vyjádřeno neúplně.

Již jsme měli příležitost zmínit se o tom, že se pertinenční formule ani obsahově, ani formálně neshodují. Lze se tedy přiklonit k názoru, který zastávali někteří historikové (na př. Wopfner),³⁷ že pertinenční formule nám může sloužit jako pomocný prostředek pro bližší charakteristiku darovaného majetku. Písaři nepostupovali natolik schematicky, aby zařadili do pertinenční formule na př. i ony předměty, které ve skutečnosti darovány nebyly. Na druhé straně však podrobnější výzkum pertinenční formule ukázal, že v ní někdy byly darované předměty opominuty. Nejčastěji se tak stává v případě otroků (mancipií). Abychom nezůstali pouze u abstraktních úvah, uvedeme konkrétní případ z listin kláštera ve Freisingen. V lednu 814³⁸ daroval kněz Starchof a diakon Hatto kostelu ve Freisingen pozemek na 4 místech s výjimkou 6 polí a louky. Pozemky darované klášteru pak přijal nazpět v benefičiální držení. O celém aktu byla pořízena noticie, která končí vyjmenováním svědků. Náhle je však v závěru zmínka o darovaných otrocích, o nichž se ve vlastním textu i příslušné pertinenční formulí nemluvilo. Ovšem v obyčejných disposičních listinách někdy narážíme na fakt, že zdánlivě neutrální formule — darování bez mancipií — ukáže se v jiné souvislosti jako darování většího držitele půdy.

Sledujeme-li po stránce diplomatické vývoj pertinenční formule, zjišťujeme, že se v pozdějších listinách zjednodušuje a do jisté míry i stereotypisuje. Všechno to souvisí s úpadkem listiny v 9. a zvláště v 10. století. Přes tyto nedostatky pertinenční formule, vyplývající přímo ze způsobu zlistinění, může nám její rozbor pomoci při rekonstrukci součástí podílu (zahrnuje příslušná obytná stavení, dvorec, ornou půdu, luka a konečně i podíl na marce). Že skutečně v takových případech šlo o účast na marce, ukázal již Wopfner³⁹ rozbohem jedné svatohavelské listiny a jedné svatohavelské formule. Ovšem je nutno se vyvarovat toho, abychom jen na základě jednoho znaku vyvozovali z pertinenční formule bezprostředně občinnou komunitu. Konečně termíny, které se v pertinenčních formulích velmi často vyskytují, jako fines, confinium, termini, jsou mnohoznačné, takže se z obratu pertinenční formule nedá usuzovat, že šlo o občinníka.

Všechno, co jsme doposud uvedli o pertinenční formulí, vydává svědectví o jednom, že totiž při zkoumání třídní diference, jak se nám jeví v listinách, jsme velmi často na rozpacích, kam příslušného držitele půdy zařadit, zda šlo o svobodného občinníka či malého feudála či držitele připoutaného k půdě jinými formami závislosti. Pokud jde o první případ, t. j. vlastnictví občinníků či světských feudálů, je možno říci, že se dosavadnímu bádání nepodařilo ještě rekonstruovat ani v jednom případě velikost jejich pozemkové držby, protože z většiny tradičních listin nelze vyčíst, o jakou část darovaného majetku šlo, a i v oněch případech, kde je celková držba tradenta evidentní, není vytčena velikost vlastního podílu.

Nejdále se podle mého názoru dostal švýcarský historik Caro⁴⁰ metodou t. zv. regionální statistiky. Caro postupoval takto. Roztřídil předně listiny podle žup, kterých se týkaly zmínky o parciální nebo plné donaci. Přitom rozlišil ty tradice (donace), které byly bez mancipií, od oněch, jimiž se mancipia převáděla společně s půdou. Dále se pokusil metodou genealogického výzkumu zjistit, kolik příslušných převodů bylo realizováno z jednoho rodin-

ného alodu. Ačkoli tento postup naše znalosti zpřesňuje, neodstraňuje na druhé straně plně základní překážky stavějící se v cestu zjištění velikosti celkové držby u jednotlivých příslušníků společnosti. Caro spíše seřadil, utřídil a především lokalisoval údaje tradičních knih listin.

Všechny znaky, které jsme prozatím analysovali, mají převážný vztah k vrstvě svobodných, některé z nich však nám mohou dopomoci i k tomu, abychom pochopili postavení závislého obyvatelstva, i když tyto znaky netvoří kritérium zásadní. Musíme si však být vědomi toho, že se jednotná vrstva svobodných již v době barbarských zákoníků rozkládá. Jestliže původně svoboda a vlastnictví byly v souladu, objevuje se mezi oběma větší a větší diskrépance. Řada svobodných se dostává do ekonomické závislosti, podržuje ovšem zprvu alespoň právně svobodu. Na druhé straně však z rozboru tradičních listin vyplývá, že se mezi svobodnými rolníky již vyskytují větší držitelé půdy, z nichž se postupně konstituuje feudalita. Je tomu tak zvláště v takových případech, kdy máme co činit s darováním na několika místech, případně s oněmi darováními, která je možno rekonstruovat z několika tradičních listin jako darování jednoho rodu.⁴¹ Když šlo o darování nejen půdy, ale i nevolníků a když se tradice uskutečňovala s okamžitou platností, možno již přímo usuzovat na feudální charakter pozemkové držby. Pokud jde o nesvobodné a polosvobodné, přichází v úvahu hlavně feudální renta jako kritérium, podle něhož lze posoudit postavení jednotlivých vrstev obyvatelstva. Povinnosti polosvobodného⁴² obyvatelstva se obvykle redukovaly na činži, renta v úkonech, pokud jim byla vůbec vymezena, zahrnovala pouze několik dní v roce. Naproti tomu u nesvobodného obyvatelstva byla udávána několika dny v týdnu.⁴³ A konečně t. zv. servi cotidiani byli povinni neomezenou rentou v úkonech. Překvapuje však fakt, že v listinách skoro vůbec nenarážíme na zmínky o rentě v úkonech poddaných. Naproti tomu se s nimi střetáme v zákonících a dále pak i v některých urbářích, pokud se nám z doby karlovské vůbec uchovaly. Skutečnost, že se listiny rentou v úkonech nezabývají, nemusí svědčit a pravděpodobně nesevědí o sporadickém výskytu renty v úkonech, nýbrž naopak, může být nepřímým dokladem toho, že renta v úkonech byla jevem tak běžným, že pro něj nebylo zapotřebí právního fixování. (Názor, s nímž se ztotožňuje na př. Ph. Dollinger.)⁴⁴

V našem příspěvku jsme se snažili vymezit obsah jednotlivých znaků, jimiž jsou charakterisovány vrstvy obyvatelstva v pramenech raně feudálního období v západní Evropě. Je pochopitelné, že k zjištění stupně třídní diferenciace je zapotřebí mít před očima všechny znaky jako celek, násilně neisolovat jeden od druhého. Je ovšem nutno mít na mysli, že v klasické podobě se jich dá použít především pro prameny 8. stol. Pro předcházející období chybějí tradiční listiny a s nimi i znaky, které mají význam pro období následující (asi od poloviny 9. stol.)⁴⁵ Platnost znaků zjištěných rozбором barbarských zákoníků přestává v okamžiku, kdy se feudalismus plně stává dominující ekonomickou formací.

P o z n á m k y

¹ Srovnej zvl. W. Wittich, Die Frage der Freibauern, Zeitschrift der Savignystiftung GA 1901, str. 245 a n. Ph. Heck, Die Gemeinfreien der karolingischen Volksrechte, Halle 1900.

² Zvláště Ph. Heck, Übersetzungsprobleme im frühen Mittelalter, Tübingen 1931, Všeobecně A. Waas, Die alte deutsche Freiheit. Ihr Wesen und ihre Geschichte 1939. Srovnej dále M. Lintzel, Die Stände der deutschen Volksrechte hauptsächlich der Lex Saxonum

Halle 1933 a *Das Problem der Freiheit in der deutschen und schweizerischen Geschichte Vorträge und Forschungen II*, Konstanz 1955 pod redakcií Dr. Mayera.

³ G. Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte I*, Kiel 1844, str. 192 a n. I ti badatelé, kteří si byli vědomi předstátního původu systému pokud a samotného odkladu, upadali do extrémů a ztotožňovali krvný mstu s t. zv. Friedlosigkeit. Tak říká výslovně Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte I*, 1907, str. 243: Das Geschlecht hatte gewisse öffentliche rechtliche Funktionen, die bei entwickelteren Verhältnissen der Staatsgewalt als Aufgaben der Staatsgewalt erscheinen. Ursprünglich auf die agnatische Sippe beschränkt, sind sie schon lange vor der Zeit, da unsere Quellen darüber zu sprechen beginnen, auf andere Blutsverbände, schliesslich auf die Verwandtschaft überhaupt ausgedehnt worden. Brunner zajisté správně vidí předstátní původ odkladu. Nesprávné je však, že si pravomoc státních orgánů představuje jako rozšíření starší pravomoci rodu.

⁴ Wilda, *Strafrecht der Germanen*, Halle 1842, str. 157 a n.
Vinogradoff, *Geschlecht und Verwandtschaft im altnorwegischen Recht*. Zeitschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 1899, str. 1 a n.

⁵ Wilda, dílo cit., str. 373.

⁶ Liebermann, *Gesetze der Anglosachsen*, 1903, str. 21, odst. 29.

⁷ K. A. Eckhardt, *Lex Salica*, Weimar 1953 — rukopis E XCIX De chrene cruta lege quae paganorum tempore observabant deinceps numquam valeat quia per ipsam cecidit multarum potestas.

⁸ Gregor. Tur., *Historia Francorum IX/14*. MG Scriptorum rerum merovingarum I.

⁹ Rothari *Edictum*, odst. 25, 65, 158, 326.

¹⁰ *Luitprandi Leges* de anno 731 odst. 119. MG LL IV, str. 157, srov. též odst. 135.

¹¹ *Formulae Marculfi II/13*, MGLL V/I, str. 85.

¹² G. Waitz, *Über die altheutsche Hufe*, Göttingen 1854.

¹³ Neusychin, *Struktura občiny... I*, Srednie veka sv. V č. 9, str. 33.

G. Caro se snažil dokázat, že svobodný lán ve svatohavelských listinách neexistuje. (Die Hufe, *Deutsche Geschichtsblätter IV*, str. 257.) Tak vlastně přechází na stanovisko Wittichovo, od něhož se ovšem lišil potud, že neuznával jeho koncepci třídní diference a především se naklonil k názoru, že by všichni držitelé půdy byli vlastně v době karlovské velkostatkáři. V ménokteré otázce narážíme na takovou nejednotnost názorů, jako v otázce lánu. Podle Rübela je lán zřízením franským a představuje důsledek franské kolonisace. Frankové se usidlovali především na neobděláné půdě, tudíž lán se vyvinul bezprostředně jako výsledek přidělování půdy. (Rübel, *Die Franken*, 1904, str. 219.) Zcela specifické stanovisko přejal Dopsch. Podle Dopsche přejali Germáni lánový systém od Římanů. Jinak Dopsch zaujímá zcela kompromisní stanovisko, odmítaje výstrelky Wittichovy theorie. Srov. *Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung I*, Videň 1923, str. 253.

¹⁴ Glockner, *Cod. Lauresham. č. 664... Ium mansum cui supersedere videmur. Též č. 1380. Casam et curiam in nostro manso. Zeuss č. 228. Traditiones possessionesque Wizenburgenses 1842. Curtile ad commanendum et casa desuper ubi ego commanere video: Jak kolísá celková terminologie, vidno z *Cod. Lauresham. č. 68. Mansum indominitatum habentem hobas 3.**

¹⁵ Wartmann, *Urkundenbuch der Abtei St. Gallen I*, 1863, č. 63.

¹⁶ Neusychin, *Struktura občiny I*, str. 39.

¹⁷ Wartmann č. 310.

¹⁸ Termín hoba se v bavorských listinách vyskytuje až po roce 830. Viz Gutmann, *Die soziale Gliederung der Bayern zur Zeit des Volkrechtes*. 1906, str. 40—60.

¹⁹ MGLL quart. II/1, str. 134. *Capitulare missorum de exercitu promovendo z r. 808, č. 1. Memoratorium de exercitu č. 48.*

²⁰ MGLL quart. II/1, str. 137.

²¹ Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte I*, 1908, str. 284.

²² Popis u Lütge, *Hufe und mansus... Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1937, str. 105.

Weirich, *Urkundenbuch von Hersfeld č. 38, Breviarium Lulli*. Pozůstává ze tří částí. Jednak darování Karla Velikého, dále půda, kterou získal jinak sám Lullus a konečně ostatní darování z počátku 9. stol.

²³ Vyplývá již z toho, že nové vztahy byly zachycovány starými pojmy.

²⁴ A. Dopsch, *Wirtschaftsleben der Karolingerzeit I, vornehmlich in Deutschland 1922*, str. 333.

²⁵ Bitterauf, *Die Traditionen des Hochstifts Freising 1905, č. 474 z r. 822.*

²⁶ Totéž č. 226.

- ²⁷ Weirich č. 35.
²⁸ Brunner DR 286. Edict Rothari odst. 14, 48, 74.
²⁹ Cely obrat componat qualiter in angargathungi i. c. secundum qualitatem personae. Etymologický výklad Bručner, Sprache der Langobarden, str. 40.
 Wartmann č. 143. Et si aliquando necessitate aut voluntate cogente ipsas res redemere voluero, tunc cum consensu rectoris ipsius monasteri vel ceterorum fratrum liceat mihi hoc facere cum LCX.
³⁰ Inama-Sternegg, Deutsche Wirtschaftsgeschichte I, 1919, str. 152, kde ostatní doklady.
³¹ Wartmann č. 135, 142, 143, 375, Brunner, DR I, str. 287.
³² Příklady cituji z Inama Sternegga, str. 156 a n.
³³ Landau Salgut, Kassel 1862, str. 36. Waitz, Über die altdeutsche Hufe, str. 202.
³⁴ Wartmann č. 732 (hobam unam hoc est 40 iugera).
³⁵ Srov. celkově Brunner v DR I, str. 285.
³⁶ Inama str. 152 a n. Tyto přepočty ovšem podřhují pouze relativní platnost.
³⁷ H. Wopfner, Beiträge zur Geschichte der älteren Markgenossenschaft MIUG 1913, str. 28 a n. Stejně Bitterauf, str. LII.
³⁸ Bitterauf č. 311.
³⁹ Wopfner, dílo cit., str. 34.
⁴⁰ Caro, Jahrbuch für schweizerische Geschichte, 1902, str. 188.
⁴¹ J. Kudrna, K otázce třídní diferenciacce a přežitku společnosti prvobytně pospolné v Bavorsku v osmém století. SPFFBU roč. IV, č. 2, 1955, str. 34.
⁴² J. Kudrna, Studie k otázce beneficia a prekarie. SPFFBU 1956 C3, str. 29.
⁴³ J. Kudrna. K otázce třídní diferenciacce, str. 39.
 Ph. Dollinger, L'évolution des classes rurales en Bavière, Paris 1949, str. 144—187.
⁴⁴ Ph. Dollinger, str. 152. „Malgré son importance, elle tient une faible place dans les textes, surtout avant le XIIe siècle, ce qui peut paraître paradoxal, c'est que les seigneurs jugèrent longtemps inutile de consigner par écrit des charges, qui plus encore que les redevances, leur paraissent inmutables.
⁴⁵ Srov. L. T. Milskaja, Světskaja votčina v Germanii VIII—IX vv. i eě rol v zakrepostěniu křestjanstva. Moskva 1957, str. 38—54, 115—195. K práci Milské jsem ve své studii nemohl přihlédnout, ježto její rukopis byl dodán redakci k. 1. I. 1957.

K CHARAKTERISTICE PRIZNAKOV SOCIÁLNÍ A KLASSOVÉ DIFERENCIACCI NASĚLENÍ V VARBARSKÝCH KODEKSECH A TRADICIONNÝCH GRAMOTACH 6—8 VEKOV

Автор настоящей статьи занимается характеристическими признаками, на основе которых можно определить ступень классовой дифференциации в „Leges barbarorum“ и в традиционных грамотах 6—8 веков. Автор в начале статьи показывает, что подразумевается под термином вира (Wergeld). Он исследует виру в обществах, когда еще государства не существовали, и указывает, каким образом только что возникшая государственная власть сумела ее воспользоваться и осуществить, и наконец приводит причины, почему нельзя переоценивать виру для определения отдельных слоев общества. При более точном определении „hoba-mansus“ оказывается, что, с одной стороны, свободное поле (hoba-mansus) в грамотах в редких случаях встречается, с другой стороны, надо его принимать во внимание как составную часть большого землевладения. В дальнейшем автор исследует дифференциацию землевладельцев, отрицая однако возможность судить о их внутренней дифференциации по различию числа крепостных и числа полей (hoba-mansus). Что касается взаимоотношений между полями (hoba-mansus) и вирой, на основе изучения источников вытекает, что приведенные категории не соответствуют друг другу и что они не находятся ни в каком взаимном отношении. Исследуя формулы принадлежности (Pertinenzformel), автор доказывает, что они, несмотря на их стереотипный характер, имеют для историка большое значение.

На основании этих исследований автор приходит к заключению, что нельзя переоценивать отдельные признаки и что только применение их в целом может принести положительные результаты.

Перевод: Иржи Бронец

**ZUR CHARAKTERISTIK DER KRITERIEN DER KLASSENDIFFERENTIERUNG
IN DEN LEGES BARBARORUM UND DEN TRADITIONSURKUNDEN
DES. 6.—8. JAHRHUNDERTS**

Der Verfasser dieser Abhandlung befaßt sich mit den Kriterien zur Bestimmung der Klassendifferenzierung in den Leges Barbarorum und in den Traditionsurkunden des 6.—8. Jahrhunderts. Einleitend legt er dar, was unter dem Begriff Wergeld zu verstehen ist. Er untersucht die Entstehung dieser Kategorie in den vorstaatlichen Gesellschaftsformen und zeigt auf, wie die neue Macht des Staates diese Institution auszunützen wusste, wie sich der Anteil der Staatsmacht am Wergeld durchsetzte, und gibt die Erklärung dessen an, warum man die Abstufung des Wergeldes bei der näheren Bestimmung einzelner sozialen Schichten nicht überschätzen darf. Was die Kategorie Hoba-Mansus anbelangt, beweist er, das in einzelnen Fällen in den Urkunden wirklich freie Hooba vorkommt, daß aber größtenteils Mansus (Hoba) schon einen Bestandteil einer Grundherrschaft bildet. Im weiteren beweist er die Differenzierung der Hufeninhaber, bekämpft aber die Ansicht, daß man aus der Inkongruenz zwischen der Zahl der Mansi und der Hörigen auf die innere Differenzierung schliessen könnte. Was dann das gegenseitige Verhältnis von Hufe und Wergeld betrifft, geht aus der Analyse der Quellen hervor, daß diese Kategorien nicht einander entsprechen und daß keine direkte Beziehung zwischen ihnen besteht. Abschliessend überprüft der Autor die Pertinenzformel und beweist, daß trotz des stereotypen Gepräges derselben manche Angaben der Pertinenzformel für den Historiker von Wichtigkeit sind, und daß die Pertinenzformel reale Verhältnisse abspiegelt.

Auf Grund dieser Voruntersuchungen zieht der Autor den Schluß, daß isolierte Kriterien nicht zu überschätzen sind und daß nur die Berücksichtigung aller dieser Kriterien in ihrer Gesamtheit zu sicheren Ergebnissen führen kann.